

Scénologie mimodivadelního chování a dalších jevů

1. SCÉNOLOGIE¹

„Scénologii se zde rozumí zkoumání scény ve dvojjediném významu prostoru pro výjev určený divákům a samotného výjevu rozvinutelného dalšími výjevy v audiovizuální či vizuální celek.“ (J. Vostrý)

„Scénologie se zabývá lidským chováním z hlediska jeho scéničnosti a scénování, tj. těmi jeho podobami, vlastnostmi a tendencemi, díky nimž se člověk a jeho výtvoři jistým způsobem – a to buď záměrně, nebo i bezděky – *jeví*, a to nejen vizuálně.“²

Hlavním předmětem zájmu scénologie = *scéničnost* + *scénování*. (viz sub 2. zde níže)

Jde o obor (se zřetelným interdisciplinárním rozměrem), který konstituoval [Jaroslav Vostrý](#), a který je od svého vzniku pěstován v rámci činnosti (zejm.) Ústavu teorie scénické tvorby DAMU.

Jádro pojmu (scén-) označuje prostor pro předvádění něčeho či hraní divadla,³ ale může také označovat dramatickou událost mezi lidmi (hádky - „udělal jí scénu ...“).

Dále se pojem využívá v různých ne-divadelních diskurzích pro označení např. teritorií („arktická scéna“ jako prostor budoucí těžby ropy), ale i sociálních útvarů (undergroundová scéna) apod.

2. SCÉNICHNOST A SCÉNOVÁNÍ

1. „Scéničností rozumím vlastnost nebo spíš soubor vlastností, díky nimž se chování v jistém prostoru stává scénickým, tzn., že vybízí ke sledování, jinak řečeno, je zaměřené na nějaké diváky.“ (Vostrý, 2006, s. 9). Právě tím se scénování či scénované jednání liší od jednání či chování, které se řídí pouhým (holým – „technickým“) účelem.

2. „Scénováním můžeme rozumět představování či předvádění věcí a osob – zahrnující jak jejich prezentaci mezi jinými, tak vlastní (příslušným způsobem tvarované) chování – za účelem estetické (smyslové) vnímatelnosti jejich (i na první pohled nenahlédnutelných) kvalit a (vnitřních) obsahů.“ (Vostrý, 2006, s. 48)

3. „... atributem scéničnosti je adresovanost nějakému publiku, na které působí dotyčný nejenom tím, *co* dělá, ale také a hlavně tím, *jak* to dělá...“ (Vostrý, 2009, s. 27)⁴

¹ Pozor, nikoliv scéno-grafie!!!

² <https://www.scenologie.cz/2021/02/10/co-je-scenologie/>

³ „Skéné“ byla stavba, která tvořila de facto zadní prospekt jeviště antického divadla.

⁴ Viz texty J. Vostrého: Scéna a scéničnost v době všeobecné scénovanosti. *Disk.* 2006, č. 15; Scénologie Brechtovy Krejcarové opery. *Disk.* 2006, č. 18; *Režie je umění*. Praha: Nakladatelství AMU, 2009.

3. TYPY SCÉNIČNOSTI/SCÉNOVÁNÍ

Scéničnost je možno kategorizovat různými způsoby. Zde zvolím tento:

NESPECIFICKÁ SCÉNIČNOST (mimodivadelní scéničnost) PASÍVNÍ A OBJEKTIVNÍ

► **divácká scéničnost:**

pasivní = aktér se stává scénickým objektem, aniž by o to usiloval;

objektivní = viz „stává se scénickým objektem“;

- „divácké“ pozorování (jednání) druhého člověka spojené již s určitou interpretací pozorovaného pozorovatelem-divákem; „situace se mění v podívanou“ (Císař); nejde již jen o ono „technické/účelové“ vnímání, ale do různé míry o vjem scény, situace, „postavy“ atd.; sem může patřit i diváctví přírodních či městských apod. „scenérií“ ...;

NESPECIFICKÁ SCÉNIČNOST (mimodivadelní scéničnost) AKTIVNÍ A SUBJEKTIVNÍ

aktivní = jedinec/aktér sám učiní z toho, co ukazuje nebo ze sebe samého objekt (ke) sledování;

subjektivní = aktér je subjektem scénování – ať již vědomě nebo nevědomě (např. spontánní nevědomá stylizace chování);

► **„průvodcovská“ scéničnost**

ukázání originálu – tzv. *ostenze*⁵ – někoho/něčeho dalším lidem (... jako průvodce na hradě ...);

► **„sebesama-prezentátorská“ scéničnost**

ukázání sebe, vlastního originálu – *sebe-ostenze* (každý nevyhnutelně vypadáme nějak a je to viditelné ...) – tedy:

a) nemůžeme se neukázat druhým jako originál.

NICMÉNĚ:

b) v případě člověka se „zveřejnění“ našeho originálu v kontaktu s druhými pojí již zhusta s určitými stylizacemi a proměnami, jimiž se snažíme „upravovat“ náš někým sledovaný originál tak, abychom u „diváka“ vyvolali dojem, kterým chceme působit (tzv. *impression management*⁶ – Goffman);

▪ J. Vostrý tu rozlišuje ještě

přirozenou scéničnost (autentická stylizace chování)

a

umělou (sebe)scénovanost („... egostředné předvádění se ...“⁷).

Takže navažme ... ↓

► **aktérská scéničnost v životních situacích**

a nejprve zopakujme:

-- ukázání (originálu) sebe druhým [*ostenze*] se dále pojí se:

- zvýrazněným ukázáním – tzv. *ostentace* – prvku zjevu/chování a skrze ně příp. i povahy atd. („rafinovaný“ oděv, který „cosi“ na člověku zdůrazní; hlasité holedbání se známostí

⁵ Koncepty „ostenze“, „ostentace“, „pseudoostenze“ vnesl do sémiotiky divadelní komunikace u nás I. Osolsobě (viz např. *Divadlo, které mluví, zpívá a tančí*, Praha: Editio Supraphon, 1974).

⁶ Viz E. Goffman.

⁷ Scéna a scéničnost v době všeobecné scénovanosti. *Disk*, č. 15, s. 6–18.

se slavným hercem atd.);
nebo

- zakrývání – vytvoření fikce zakrytím/skrytím prvku zjevu/chování [*opak ostentace*], které může, ale nemusí být součástí i dalšího způsobu scénování (např. „rafinovaný“ oděv, který „cosi“ na člověku zakryje; zamlčení faktu (i na dotaz), že se znám s osobou, které je právě u stolu spíláno ...);
- předvádění jiného já (já, ale jako by můj právě ukazovaný „originál“ byl originálem někoho jiného); tzv. *pseudoostenze*; (jsou známy „scénky“, kdy se student vyššího ročníku dostavil do učebny prvků a zahájil hodinu, jako by sám byl jejich profesorem ...);

- Zde vnesu ještě další třídící kritérium:

nepřiznanost scénování (divák nemá/nesmí vědět, že cosi scénuji, upravuji atd. – to je jeden z důležitých rysů zajišťujících funkčnost mnoha životních divadýlek ... mnohdy je i v nesouladu s etikou – např. lhaní)

a

přiznanost scénování (divák má vědět, že to, co vidí je upravené chování či chování vyvolávající fikci – např. v běžných komunikačních stylizacích, v zábavných segmentech komunikace atd.).

SPECIFICKÁ SCÉNIČNOST (mimodivadelní) „NEUMĚLECKÁ“

► performerská scéničnost neumělecká

a) ukázání – předvádění vlastní dovednosti, postupu nějaké vlastní činnosti; ale i výrobku, šatů apod.; na rozdíl od „průvodcovské scéničnosti“, kdy aktér je jen „ukazovátkem“, zde je aktér do ukazování přímo zapojen, ukazované na něm přímo „závisí“ apod.

b) patří sem pak dále ukázání svého originálu, ale stylizovaného symboličností situace, role a úkonů či přímo rituálů apod.; např. činnost kněze při mši; promotora při promoci – promující jsou sice aktivní jen velmi částečně, ale též dodržují scénář, disponují kostýmem apod.

- Patrně někde na tomto ↓↑ „švu“ by mohla být umístěna scéničnost vtělovaná do výsledků činnosti (i artefaktů), architektů, krajinářů, designerů, ale snad i módních návrhářů (ti ovšem – na rozdíl od předchozích – potřebují již opět nejen diváka, ale vesměs i aktéra, který oděv „vyplní“ a rozhybe ...) a směrem k umění pak i výtvarníků apod.

SPECIFICKÁ SCÉNIČNOST UMĚLECKÁ

► performerská scéničnost umělecká

– realizování „performance“ ve smyslu uměleckého aktu, v němž se prolíná autenticita i stylizace, realita i fikce, iluzivnost i symboličnost, ale dle scénologického rozlišení tu nejde o vytváření postavy v divadelním smyslu;⁸

⁸ „Ve vztahu k uměleckým performancím pak doplníme, že – podle Júlia Gajdoše a Jaroslava Vostrého – je v nich vždy něco skutečného, totiž že performer, byť by představoval nejen sebe, ale i postavu, vždy bude výrazně patrný sám o sobě. Jako např. performeré, kteří se záměrně zraňují atd. To zmiňuji proto, že rysem jakékoliv umělecké performance je více či méně silná přítomnost ostenzivnosti či ostentativnosti,⁸ prezentativnosti, ukázání něčeho skutečného. V umění se tedy „[...] jedná v podstatě o scénický akt, tedy určitý způsob jednání performerera adresovaný určitým divákům (jejich participace bývá též součástí performance), v němž se setkává autenticita a „skutečnost“ ukazovaných skutků s jistou fiktivností, symboličností či až divadelností. (J. Valenta. *Divadlo nebo život!*, s. 45.)“ Z rkp. mé knihy „Performativní pedagogika“ (2023)

► „herecká“ scénická neumělecká

– tady mám na mysli přiznané hraní (fikce), vytváření postavy v divadelním smyslu apod., ale ne v divadle, ne v rámci umělecké tvorby (byť i toto hraní nemusí postrádat rozměr umění svého druhu); může mít podobu předvádění někoho, vstupu do „postavy“ za účelem zdokonalení vyprávění, může být tím, co I. Osolobě považuje za jeden z pramenů vzniku divadla, momentem, kdy vypravěč cituje i tělem ...;

► herecká scénická umělecká

– hraní (fikce) v divadelním smyslu v divadle, proměna herce v postavu.

4. VLASTNÍ TEXTY KE SCÉNOLOGII

1. Základní zdroje ke scénologii nespécificky scénických jevů.

Valenta, J. (2023). *Performativní pedagogika – třída je scéna, vyučování je spektakl, učitel je performer*. Praha: NAMU.

Valenta, J. (2019). *Divadlo nebo život! aneb Metafora divadla jako prostředek poznávání*. Praha: AMU-KANT.

Valenta, J. (2019). O situacích zvaných dramatickými. *Tvořivá dramatika, 1*, s. 1 - 6.

Valenta, J. (2011). *Scénologie (každodenního) chování*. Praha: AMU-KANT.

Valenta, J. (2011). Akce Kameny – StB a fiktivní státní hranice. *Disk 35*, březen, s. 22-30.

Valenta, J. (2010). Maska a tvář. *Disk 32*, 2010, s. 107-115.

VALENTA, J. (2009) „Scénování v situacích ‘běžné každodennosti’ (Ke kritériím rozlišení jeho rozmanitých kvalit)“, *Disk*, č. 30, s. 59–71

Valenta, J. (2008). *Scénologie krajiny*, Praha: KANT.

Rozpracováno: Scéna ve scénérii (o přírodních divadlech - pracovní název).

2. Zdroje ke specifickému tématu – scénologicko-dramaturgický pohled na vyučování.

Valenta, J. (2023). *Performativní pedagogika – třída je scéna, vyučování je spektakl, učitel je performer*. Praha: NAMU.

Valenta, J. (2019). *Divadlo nebo život! aneb Metafora divadla jako prostředek poznávání*. Praha: AMU-KANT, s. 104n.

Valenta, J. (2013). Dramaticko-performační pojetí edukace, resp. paradigma performativních společenských věd. In Valenta, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*. Praha: Grada Publishing, 2013, s. 65-73.

Dostupné na:

https://drive.google.com/file/d/136N12nOpq6BrjxMotA9hLbPi87ArVx9/view?usp=drive_link

(heslo: jedejedemasinka)

Valenta, J. (2010). Scénická dimenze výkonu učitelské profese. *Pedagogika, (2)LX*, s. 104-114.

Dostupné na: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=942&edmc=942

Valenta, J. (2006). O scénickosti učitelské profese“, *Disk*, č. 18, s. 20–29.

